

מעדני כתא

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א



גליון 15

פרשת וישלח תש"פ

בענין מדליק נר חנוכה באופן שהרואה אומר לצורכו ולצורכה הדליקה האם יוצא יד"ח ובענין מדליק נר בשבת משום פיקו"נ האם הוא יכול לברך עליו על הדלקת נר חנוכה

דאדלקה לא יצא יד"ח כמו שאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא עשה ולא כלום, ואמרו בטעמא דמילתא משום הרואה אומר לצרכו הדליקה, ואמר רבא לא עשה ולא כלום, וכלשונו של בעל המאור כתב ג"כ במאירי שצריך נר אחרת שלא יאמרו לצרכו הדליק ולדבריהם הכי נמי המדליק על שולחנו בלא נר אחר לא יצא.

אכן ברש"י שכתב דטעמא משום היכר לחוד ולא הזכיר ענין זה דהרואה אומר אפשר שאינו אלא לכתחילה אבל בדיעבד אינו מעכב.

וכן להרמב"ם והרשב"א שהצריכו נר אחר להשתמש לאורה אם אינו משתמש לאורה יצא יד"ח בנר חנוכה בלבד, וגם אם משתמש בנר חנוכה עובר באיסור דרבנן שאסור להשתמש לאורה אבל אינו מעכב במצוות הדלקת נר חנוכה.

ונפ"מ נוספת יש בזה האם צריך להדליק קודם את הנר האחר או לא, דלדברי הבעה"מ עליו להדליק את הנר אחר להשתמש לאורו קודם ההדלקה דאם לא יעשה כך הרי הרואה את ההדלקה יאמר דלצורכו הדליקה ולא עשה כלום, אך לדברי רש"י דאי"ז אלא משום היכר לחוד ואי"ז מטעם הרואה אומר א"כ שפיר יכול להדליק קודם את נר החנוכה ואח"כ את נר ההיכר, ואפשר דאפי' לרש"י יהי' עדיף להקדים את הדלקת נר ההיכר לנר חנוכה כדי שיהי' היכר להדלקת נר חנוכה בשעת ההדלקה.

ולהרמב"ם והרשב"א דס"ל דצריך נר אחרת משום שאסור להשתמש לאורה פשוט שאינו מעכב מצוות ההדלקה שהרי אינו אלא בשביל שלא ישתמש לאור הנר חנוכה.

יבואר האם כשמדליק נר בשבת משום פיקו"נ יכול לצאת בו יד"ח הדלקת נר חנוכה

ובתשובות מהר"ש אנגל (ח"ב סי' ג' אות י') 'ידן באופן שלא הדליק נר חנוכה בערב שבת עד שנכנס שבת, ובא לפניו ענין של פיקו"נ שהוא מוכרח משום כך להדליק את הנר, האם הוא יכול להדליק את הנר לקיים בו ג"כ מצות הדלקת נר חנוכה ולברך עליו, [ואיירי באופן שאין פיקו"נ כ"כ בהול שאין שהות לברך], וכתב דלכא"ל לדברי רש"י ובעה"מ שמדליק נר אחר להיכר להכי בלא הדליק נר אחר להיכר אפי' בדיעבד לא יצא², אבל בכה"ג שמדליק נר בשבת הכל אומרים דלצורכו הדליקה דהרי אם לא הי' צריך לא לא הי' מחלל שבת, וא"כ לכולי עלמא הרי הרואה אומר ודאי לצורכו הדליקה ולא יצא.

אמנם אכתי יש לדון היכא דהרואה אומר לצורכו ולצורכה אדלקה שאני, דאע"פ שהוא מדליק את הנר בשבת ובדאי הדליקה לצורכו מ"מ אין הרואה שולל אפשרות זו דמדליק ג"כ לשם נר חנוכה, וכיון שכך יכול לצאת בזה יד"ח דהרואה אומר לצורכו ולצורכה הדליקה, ובוה אפשר דיוצא יד"ח.

איתא בגמ' בשבת דף כב עמוד ב איבעיא להו הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה תא שמע דאמר רבא היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום שמע מינה הנחה עושה מצוה **התם הרואה אומר לצורכו הוא דנקיט לה** תא שמע דאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומו בעינן משום הכי לא עשה כלום אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה אמאי לא עשה ולא כלום **התם נמי הרואה הוא אומר לצורכו הוא דאדלקה ומבואר דכל היכא שמדליק נרות חנוכה באופן שהרואה אומר לצורכו אדלקה אינו מקיים מצות הדלקת נר חנוכה משום דאי"ז פירסומי ניסא**, וכן נפסק בשו"ע סימן תרע"ה לעניין הדליקה בפנים והוציאה לחוץ וכן לעניין היה תפוס בנר חנוכה לא עשה ולא כלום מהאי טעמא דהרואה אומר לצורכו אדלקה.

ונסתפקתי כיצד הדין היכא שהרואה אומר לצורכו ולצורכה אדלקה האם יוצא יד"ח, ובפשוטו היה נראה דכיון דהדלקת הנרות מצוותה משום פירסומי ניסא שרואים שמדליק נרות לזכר הנס, א"כ באופן שיתכן שלא הדליק את הנרות לצורך פירסום הנס כבר חסר בפירסום הנס.

שיטת הראשונים דצריך נר אחרת להשתמש לאורה משום היכר

והבאני לספק זה שנסתפקתי במה שאמרו בגמ' בשבת (דף כ"א:) ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר, ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו, **אמר רבא צריך נר אחרת להשתמש לאורה**.

ובביאור דברי רבא שאומר דצריך נר אחרת להשתמש לאורה נחלקו הראשונים, הרשב"א והרמב"ם פירשו את הגמ' כפשטה שהוא כדי שלא יבוא להשתמש באור הנרות חנוכה, וכבר הארכנו בזה בגליון העבר.

אמנם רש"י והבעה"מ כתבו שצריך נר אחר מטעם אחר, דרש"י פירש דצריך נר אחרת משום היכר דכיון שמדליק את הנרות חנוכה על שולחנו אין היכר שהדליק את הנרות לשם חנוכה ולכן בעי נר נוסף להשתמש לאורו כדי שיהי' ניכר שהנרות הם לשם חנוכה, ורש"י לשיטתו אויל דס"ל דהא דאסור להשתמש לאורו אינו אלא משום שיהא היכר שהנרות הודלקו לשם מצוה, וכ"כ בעל המאור וז"ל ולעולם צריך שתהא נר אחרת עמו בבית קבוע לכל תשמישיו כדברא דאמר רבא וצריך נר אחרת להשתמש לאורה ואפי' מאן דאמר מותר להשתמש לאורה כל תשמיש שבעולם בהא דרבא מודה שצריך נר אחרת שלא יהא הרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה, עכ"ל.

ומה שלא פירשו כדברי הרשב"א והרמב"ם דההדלקה היא כדי שלא יהנה מנרות חנוכה, משום דכבר נחלקו בזה אמוראי האם מותר להשתמש לאורה או לא, ורבא פירש טעמא דר' הונא דס"ל מותר להשתמש לאורה, ונראה שדעתו כן, לכן פירשו רש"י והבעה"מ דטעמא דרבא אינו משום איסור השתמשות בנר חנוכה אלא משום שיהא ניכר שהודלק לשם חנוכה.

יבואר דאיכא נפ"מ איזה נר עליו להקדים קודם האם את נר החנוכה או את נר ההיכר ואם בדיעבד שלא הדליק את נר ההיכר יצא

והנה איכא שני נפ"מ בין דברי רש"י לדברי הבעה"מ, דלבעל המאור נראה שהוא לעיכובא שהרי בכל מקום שאמרו שהרואה אומר לצורכו הוא

¹ והנה באשל אברהם (להגאון מבוטש) כתב דפעם אחת אירע שלא הספיק להדליק נר חנוכה ביום הראשון של חנוכה שחל בשבת וכבר הגיע זמן בין השמשות, ודן בזה בכמה אופנים, האם מותר לומר לקטן או לעכו"ם יעו"ש.

² ומדבריו מבואר שלמד בדברי רש"י שהטעם משום היכר הוא לעיכובא אפי' בלא טעמא דהרואה אומר, ולכא"ל הדבר צ"ב כיון דלש"י רש"י גם כל הטעם דאסור להשתמש לאורה הוא משום היכר, וא"כ כיצד יתכן דמי שנשתמש לאורה לא יצא יד"ח אפי' לעיכובא, וצ"ע.

שיטת המג"א במי שאין לו אלא נר אחד בער"ש חנוכה דמותר להדליקו על שולחנו לצורך החנוכה ועולה לו לשניהם

ובמג"א (סי' תרע"ח ס"ב) כתב בהא דאמרו נר שבת ונר חנוכה נר שבת קודם משום שלום ביתו, היינו דמי שאין לו אלא נר אחד עליו להדליק את הנר לשבת ולא לחנוכה אע"פ שנהר חנוכה איכא מעלה דפרסומי ניסא מכל מקום שלום ביתו עדיף אפי' מפירסומא ניסא.

אבל חידש המגן אברהם דבשעת הסכנה שמניחו על שולחנו ודיו, ידליק את הנר של חנוכה על השולחן ויצא בו יד"ח הדלקת נר חנוכה, ויהי' מותר לו ליהנות מן הנרות, ויסוד דבריו הוא עפ"י דברי הר"ן שכתב דהיכא דמדליק על שולחנו גם כשידליק נר אחר להשתמש לאורו ע"כ יהנה מנרות החנוכה, אכן כיון דאי אפשר שלא להנות שרי להדליק על שולחנו והא דבעי נר אחר אינו אלא להיכר בעלמא אבל אינו לעיכובא, וא"כ כשידליק נר חנוכה על שולחנו יהי' לו גם נר של שלום ביתו וגם יועיל לו לקיים את הדלקת נר חנוכה לפירסומי ניסא.

איזה ברכה יברך באופן שמדליק נר אחד ורוצה שתעלה לו לנר חנוכה ונר שבת

והנה יש להסתפק אם מקיים גם מצוות הדלקת נר שבת בזה דסוף סוף הרי הדליק הנר גם לצורך שיוכל ליהנות בו בשבת וא"כ יצא ידי שניהם ואע"פ שמקיים בנר אחד ב' מצוות והוי חבילות חבילות מכל מקום אינו מעכב והרי כשאין לו אלא כוס אחד עושה קידוש היום וברכת המזון על כוס אחד, ויש להסתפק אם יברך באופן זה על שניהם, דמאחר והוא מדליק נר חנוכה ושבת ביחד, א"כ יש להסתפק אם יברך על תרוניהם ואם יברך בברכה אחת על שניהם, או בב' ברכות נפרדות ויכול לברך להדליק נר חנוכה לפניו ולהדליק נר של שבת לאחריו.

והנה האי ספיקא יש להסתפק גם בדעת הרשב"א בשבת (דף כ"א:); בהא דכתב שם דהילכתא דאסור להשתמש לאורה וראייתו מהא דנר שבת קודם לנר חנוכה והקשה אמאי לא ידליק נר חנוכה על שולחנו ויהא לו גם נר לשלום ביתו ויקים גם הדלקת נר חנוכה, וז"ל ועוד נראה לי דעל כרחין רבא אסור להשתמש לאורה אית ליה דאמרין לקמן (כ"ג ב') אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, ואם איתא דמותר להשתמש לאורה עושה נר אחד ועולה לו לכאן ולכאן, ומניחה על שולחנו ודיו הוה ליה למימר כדרך שאמרו בשעת הסכנה³ מניחו על שולחנו ודיו, ומינה נמי משמע דאסור להשתמש לאורה כל תשמיש ואפילו תשמיש דמצוה כגון סעודת שבת וקריאת התורה, ומבואר בדבריו דלמ"ד מותר להשתמש לאורה יוצא ידי שניהם בהדלקה זו שהרי כתב ועולה לכאן ולכאן.

וברשב"א כתב דהטעם שאין מדליקין על שולחנו משום שאסור להשתמש לאורה, וכיון שכן אם ידליק על שולחנו לא יוכל לאכול סעודת שבת לאור הנר וא"כ נר זה אינו מועיל לשלום ביתו משום שאסור להשתמש לאורה, אבל מ"מ מדבריו מבואר כמ"ש דלמ"ד מותר להשתמש לאורה שפיר מדליק על שולחנו ועולה לכאן ולכאן.

וא"כ יש להסתפק כנ"ל אם יברך להדליק נר חנוכה ולהדליק נר של שבת וכנ"ל, ולכאן נראה פשוט שאם יברך על אותו נר להדליק נר של שבת הרי הרואה אומר לצורכו הדליקה שהרי מברך להדליק נר של שבת, אבל אם

³ ומבואר בדבריו דאע"פ שצריך להדליק את הנרות על פתח ביתו מבחוץ מכל מקום היכא דאין לו הוי כשעת הסכנה ויוצא יד"ח גם בהדלקה בפנים, ולכן הוקשה לו שידליק נר אחד ועולה לכאן ולכאן.

וכבר נסתפקו בדבריו אם ס"ל דבכל גוונא יוצא בהדלקה בפנים אלא שמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ ולהכי בדאין לו אלא נר אחד ידליק בפנים למ"ד מותר להשתמש לאורה או שהוא תקנה מיוחדת לשעת הסכנה וגם מי שאין אלא נר אחד הוי כשעת הסכנה אבל מי שאפשר לו אינו יוצא בהדלקה בפנים.

ובפשוטו נראה שלא אמרו שיוצא בהדלקה בפנים אלא בשעת הסכנה וכיוצא בה אבל בלא"ה אינו יוצא יד"ח בהדלקה בפנים דכשאין לו מותר לו כמו בשעת הסכנה אבל בלא"ה א"כ אינו יוצא יד"ח בהדלקה בפנים, דהרי מבואר בגמ' שבת (דף כ"ב ע"ב) אמר רבא הדליק בפנים והוציא את הנר לחוץ לא עשה ולא כלום, ואמרו בגמ' דלהלכה דקיי"ל הדליקה עושה מצוה לא יצא הדלקה במקומה בעינו, ולכאן אם נאמר דבדיעבד מקיים מצות הדלקה גם בפנים א"כ מאי טעמא לא עשה ולא כלום, ודוחק לפרש דלא עשה ולא כלום היינו לענין מה שהוציא לחוץ דמשמע דלא ידעיל מידי, וכבר האריך בזה בספר קונטרס חנוכה ומגלה, להגאון ר' חיים אהרן טוריץ' זצ"ל.

נאמר דהיכא דנראה שמדליק לצורכו ולצרכה יוצא יד"ח א"כ בזה אפי' אם יברך להדליק נר של שבת הרי הוא מברך גם כן להדליק נר של חנוכה, והרואה יאמר לצורכו ולצרכה הדליקה ושפיר עבד.

ואע"פ דלמש"כ הרשב"א דבאין לו אלא נר אחד מדליק בפנים לכאן' הרואה יאמר דלצורכו הדליקה מדלא הדליקה בחוץ, אכן בזה אפשר לומר דאינו נראה כ"כ לצורכו שהרי בשעת הסכנה מותר לעשות כן, וכן כל היכא שאינו יכול להדליק בחוץ הרי הוא מדליק בפנים, אבל אם יברך על הדלקת נר שבת הרי זה ודאי נראה שמדליק לצורכו, אבל יש להסתפק כנ"ל שאם מברך על שניהם שפיר דמי.

ואף אם יברך קודם על הדלקת נר חנוכה ואח"כ על הדלקת נר שבת לכאורה אינו מועיל דכשיברך על הדלקת נר שבת יראה דהוי לצורכו, ולא גרע מהדליקה בפנים והוציאה לחוץ.

יבואר דלצורכו אדלקה הוי פסול גם למפרע

ויעיין בט"ז אורח חיים סימן תרעה ס"ק ב' שכתב על דברי השו"ע וכן אם מדליק ואחזקה בידו לא עשה ולא כלום, וז"ל רש"י פי' משהדליקה עד שכבתה, משמע דאם אחזקה בידו קצת זמן ואח"כ מניח' כשהיא דולקת יצא, וכן י"ל לשון הטור ושו"ע בזה שכתבו ואחזקו בידו דהיינו כל זמן מצותו, עכ"ל, ומבואר דאע"פ שבשעת הדלקה היה בידו לא אמרין הרואה אומר לצורכו אדלקה ואפשר דהוא הדין במדליק בביתו לא אמרין שהרואה אומר לצורכו אדלקה אלא בדולק כל הזמן בלא נר אחר אבל במדליק מיד אחר ההדלקה נר אחר שפיר יוצא יד"ח.

ויש לעיין אמאי אי מחזיקה בידו אחר ההדלקה עד שיכבה לא יצא והרי בהדלקה היה פרסומי ניסא שהרי מה שמחזיק בידו זמן מועט אינו נראה שלצורכו הדליקה, וא"כ מה שממשיך להחזיקה ונראה כמדליקה לצורכו לא גרע מכבתה שאינו זקוק לה, וצ"ל דעל ידי שמחזיקה בידו אגלאי מילתא למפרע שההדלקה לא היתה למצוה אלא לצורך עצמו, ובאמת מסתברא הכא לומר כן שהרי המחזיק בידו נראה שמדליק לצורכו אלא שאם מניחו אחר כך שוב אין ההדלקה בידו נראית כהדליק לצורכו אבל אם המשיך להחזיקו עד שכבתה א"כ לא נתברר מה שהחזיקה בידו כמדליק לפרסומי ניסא וצ"ע.

וביותר מבואר כן ממה שכתב הטור סימן תרע"ה הא דהדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא עשה ולא כלום משום הרואה אומר לצורכו אדלקה ולכאורה למאי דקיי"ל הדלקה עושה מצוה הרי הדלקה במקומה בעינו ולהכי ביארו הב"ח והמג"א דהטור איירי בזמן שמדליקין בפנים ואפ"ה אם הוציאה לחוץ לא יצא משום הרואה אומר לצורכו אדלקה, ולכאורה הרי בשעת הדלקה כבר נתקיים המצוה שהרי כבתה אינו זקוק לה וא"כ אמאי בהוציאה לחוץ לא יצא ולא עשה כלום, וע"כ דכשהוציאה לחוץ אגלאי מילתא למפרע שנעשה לצורכו ולהכי לא יצא.

יבואר האם אפשר להדליק נר ארוך ולהתנות שחצי שעה תעלה לו לנר חנוכה ולאחמ"כ לנר שבת

והנה באילת השחר שבת דף כ"ג ע"ב נסתפק בדומה לנדון דידן וז"ל יל"ע בכ"ה"ג שמדליק בבית על שולחנו ולנר ביתו נצרך לשמן יותר מחצי שעה

⁴ אכן היה מקום לומר שכבתה במזיד זקוק לה ולהכי לא עשה כלום אבל לפ"ז רק אם הוציאה הוא עצמו לחוץ אבל אם אחר הוציאה לחוץ יצא יד"ח אמנם גם בטעמא דהרואה אומר לצורכו הדליקה אפשר דאינו אלא בהוציאה הוא עצמו אבל בהוציאה אחר ליכא למימר אגלאי מילתא למפרע שלא הדליקה לשם נר חנוכה, אמנם האי דינא דכבתה במזיד זקוק לה לאו מילתא ברירא היא, ואפי' מה שאמרו שכשדעתו לכבותה לא מהני אינו מובן כל כך, שהרי הוורק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות וקדם וסילקו פטור שאינו אלא גרמא ולכאורה הרי חשב בשעת הדליקה לסלקו וא"כ הוי מעשה אחד של שבירה וע"כ כיון שמכח מעשה הדליקה אינו מוכרח להשבר שהרי יש תחתיו כרים וכסתות מה שקדם וסילקו הוא מעשה אחר ואינו אלא גרמא ואינו חייב והכי נמי מה שהדליק היה מעשה הדלקה שעומד להיות דולק כחצי שעה אלא שהוא קדם וכיבה הוי מעשה חדתא אבל אינו מבטל מעשה ההדלקה שהדליק בתחלה וצ"ע. ויעיין בטעמא דקרא שכתב כסברא זו בעניין הקיפה פתילות שכשדעתו לכבותה לא מהני ובשפת אמת שבת דף כ"א ע"ב צידד דכבתה במזיד זקוק לה וצ"ע.

א"כ יוכל להדליק נר אחד לשניהם דלאחר חצי שעה מותר להשתמש לאורה וא"כ ללאחר חצי שעה הו"ל נר שבת ויעלה לשניהם, ונראה דכיון שעכשיו אינו עולה לנר שבת א"א לברך ע"ז על נר שבת וא"כ ע"י זה יפסיד את הברכה דכל דבר שעשה אינו מקיים המצוה אף שא"כ יתקיים מאליו אין מברכין עליו וכמ"ש הט"ז ביו"ד סי' ש"ה ס"ק י"ג דמי שנותן פדה"ב לפני שלשים יום אינו יכול לברך דעתה הפדיון לא חל ואח"כ נעשה מאליו בלא מעשה ידיה, ולפ"ז גם כאן כיון שעשה אינו עולה לנר שבת אינו יכול לברך וכן מי שמקדש אשה לאחר שלשים אינו יכול לברך בשעת הקידושין ואולם בתוס' ב"ב דף ה' ב' משמע דלא כט"ז כמ"ש"כ באילת השחר שם, עכ"ל.

ומבואר בדבריו דלענין הברכה אינו יכול לברך על הדלקת נר שבת שלאחר חצי שעה כיון שאינו מקיים עתה את המצווה שוב אינו מברך עליה.

יבואר שהמקדש אשה לאחר ל' יום מברך בשעת מעשה הקדושין

אמנם לכאורה קשה דבתרומת הדשן תשובה רס"ט הובא במגן אברהם סימן של"ט כתב שאי אפשר לברך על פדיון הבן בער"ש שיחול הקנין בשבת דאכתי אינו מחוייב במצווה, ומשמע מדבריו דבאופן שכבר הגיע זמן המצווה שפיר יכול לברך, וכמו אם הגיע זמן מצות הפדיון ואומר שיחול לאחר ל' יום הרי הוא מברך, וא"כ כאן נמי כשמברך הרי הגיע זמן חיוב הדלקת נרות שבת ומ"ט אינו יכול לברך.

ויעיין בספר עמק ברכה הל' ברכת המצוות סי' ב' שכתב בענין להפריש תרו"מ לאחר ל' אם מברך וז"ל שוב מצאתי בתרו"ה הובא במג"א סימן של"ט דאם פודה בנו הבכור בתוך ל' יום ע"מ שיחול הפדיון לאחר ל' דאינו יכול לברך השתא על הפדיון דא"כ יאמר וצונו והוא עדיין לא נתחייב בפדיון ולאחר ל' בעת שחל הפדיון ג"כ לא יכול לברך דאז אינו עושה כלום, הרי מבואר בדבריו דדוקא בפודה בתוך ל' הוא דאינו יכול לברך השתא על הפדיון משום דאינו יכול לומר וצונו משמע אבל אם פודה לאחר ל' שכבר מחוייב בפדיון שפיר יכול לברך השתא על הפדיון אף שמתנה שהפדיון יחול לאחר ל' דשפיר יכול לומר בזה וצונו, ולפ"ז גם במפריש תרו"מ שיחולו לאחר ל' יום וכן במקדש אשה לאחר ל' ג"כ צריך לברך השתא בעת מעשה ההפרשה ומעשה הקידושין עכ"ל.

דעת החזון איש שהמפריש בערב שבת שיחול בשבת מברך בשעת האמירה בערב שבת ולא בשעת ההפרשה בשבת

וכ"כ החזון איש דמאי סימן טו נראה דהמפריש שיחול למפרע מדין ברירה או שמפריש שיחול לאחר זמן בשעת הפרשה מברך בשעת אמירה ולא בשעת הפרשה וכדמשמע במ"א סי' של"ט סק"ח דדוקא בפה"ב קדם ל' לא שייך לברך דהשתא ליכא מצוה כלל אבל מצוה שאפשר לעשותה עכשו ועושה מעשה המצווה עכשו אע"ג דחלות לאחר זמן מברך בשעת עשייה אבל כשמתנה בע"ש כדי להתיר ההפרשה בשבת הדין נותן שיברך בשבת, עכ"ל.

ולפ"ז בהדליק נר חנוכה בערב שבת והניח שמן בנר שידלק אחר גמר החצי שעה של נר חנוכה שידלק בשביל השבת שפיר מברך על הדלקת נר שבת בערב שבת שאז הוא עושה מעשה המצווה אע"פ שעדיין לא נתקיים המצווה מכל מקום כיון שהגיע זמן חיוב המצווה שפיר מברך כמו המקדש אשה לאחר ל' יום שמברך כמ"ש"כ החזון איש לדקדק מדברי התרומות הדשן.

יבואר אם התרומת הדשן כתב תרי טעמי למה לא יברך הפודה בערב שבת שיחול בשבת

אמנם יעויין בלשון התרומת הדשן סימן רס"ט מה שכתב בטעמא שלא יברך בנותן דמי הפדיון בערב שבת לכהן על מנת שיחול בשבת וז"ל, ותו דהיאך יעשה עם הברכות דברכת פדיון ושהחיינו, אם יברך בע"ש בשעת נתינת המעות אכתי אין בנו פדוי לשמואל, וגם לרב אכתי לא מחייב לפדותו, והיאך יברך וציונו, עכ"ל, ולכאורה כתב גם כן הטעם שלשמואל כיון דאין בנו פדוי להכי אינו מברך והרי דכל שאין בנו פדוי ולא נעשה המצווה אינו מברך.

⁵ והיינו דהחצי השעה הראשונה תעלה לנר חנוכה, ולאחמ"כ יעלה לנר שבת, דכיון דאשוי משום יציאתו הרי נמצא שהדליק את כל ההדלקה דלאחר מכן גם כן, והוא נחשב כמעשה ידיה.

אכן נראה דהרי התם איירי הפודה את בנו לאחר ל' יום דלרב בנו פדוי אפי' שנתאכלו המעוה ולשמואל אינו פדוי אלא במעוה קימות וא"כ לרב גם כן לא נתקיים המצוה קודם ל' יום אלא שלאחר ל' אפי' בנתאכלו המעוה כיון ששעבוד המעוה קיים חל הפדיון וא"כ אמאי איצטריך לומר לרב שאינו מברך משום דאכתי לא מחייב במצוה וע"כ דכל שנתחייב אפי' שלא נתקיים שפיר מברך על המצוה אבל לשמואל שהמעשה עדיין לא נגמר כל זמן שלא הגיע יום ל' שהוא תלוי אם המעוה יהיו קימים להכי אינו מברך קוד' ל' אבל כל היכא שהמעשה מצוה נגמר אע"פ שעדיין לא נתקיים המצווה שפיר מברך, ודברי בעל האילת השחר צ"ע.

ועכ"פ מדברי בעל אילת השחר אנו למדין שאם היה יכול לברך להדליק נר של שבת על נר חנוכה היה מברך ולא אמרין הרואה אומר לצרכו הדליקה כיון שהוא מברך גם להדליק נר של חנוכה וחזוין לדעתיה שכל לצרכו ולצרכה שפיר יצא יד"ח.

בדין אם העבירו השכנים נר חנוכה ממקום למקום האם חוזר ומדליק

והנה נשאלתי במי שהניח נר חנוכה והשכנים העבירו את הנרות למקום אחר, כגון שהניחו בתוך חלל הפתח, והשכנים העבירוהו לטפח הסמוך לפתח מבחוץ משום שהנחתו בתוך חלל הפתח הפריע להם, ומאחר דתרווייהו חשיבי מקום הנחה, האם יצא בזה יד"ח⁶.

דלכא'ו הוי כטלטל נר חנוכה ממקום למקום שנחלקו האחרונים בזה אי אמרין בזה הרואה אומר לצרכו הדליקה וכמשנ"ת במ"ב (סי' תרע"ה ס"ו), אבל מ"מ גם באופן דאיכא למימר דהרואה אומר לצרכו הדליקה הרי היתה ההדלקה בהכשר וא"כ אינו אלא ככבתה דאינו זקוק לה, אלא שאם כיבה במזיד זקוק לה, אכן הכא לא כיבה במזיד שהרי כיבוהו אחרים וא"כ שפיר יצא יד"ח, אך מ"מ לכתחילה ראוי לכבותה ולהדליקה שנית, כמו כל היכא דכבתה מאליה דאמרין שידליק לכתחלה שנית.

ולמשנ"ת נראה דגם אם השכנים העבירוהו ולא חשיב ככיבה במזיד מ"מ הרי אי נימא שחשיב כהוצאה לחוץ שהרואה אומר לצרכו הדליקה א"כ הוא זקוק לחזור ולהדליקה שהרי נתבטל קיום ההדלקה בזה וכמו שאמרו דכל היכא דהרואה אומר לצרכו הדליקה לא עשה ולא כלום, ונראה דאפי' שהעבירוהו אחרים גם כן אמרין הרואה אומר לצרכו הדליקה שהרי בנר עצמו נראה שכשמעבירין אותו ממקום למקום נראה דלצרכו הדליקה ובוה נתבאר דלמפרע נראה דלצרכו הדליקה ולכן אע"פ שלא חשיב ככיבה במזיד, מ"מ כל היכא דאיכא הרואה אומר לצרכה הדליקה הרי לא עשה כלום וחוזר ומדליק, אבל ידליק בלא ברכה משום דנחלקו בזה האחרונים אי בזה נמי אמרין הרואה אומר לצרכו הדליקה.

יבואר דבמדליק במנורה של ח' קנים לא אמרין לצרכו הדליקה

והנה בפרי חדש אורח חיים סימן תרע"ה כתב וז"ל מסתברא לי, שאלו נרות של מתכת הנהוגות בערי פראנקייא שיש להם ח' פיות ואחד עולה על גביהם והוא השמש, והם מיוחדות להדליק בהם בחנוכה מידי שנה בשנה, ולא נעשו אלא לכך, והדבר ידוע לכל שאין משתמשים בהם, אם אחזה בידו עד שכבתה יצא, כיון דקי"ל הדלקה עושה מצוה ולא הנחה, וליכא למיחש לרואים שיאמרו לצרכו הוא אחזה מאחר שאין דרך בכך. וליכא למיחש לאינשי דעלמא, עכ"ל.

ולדבריו היה מקום לומר דבזמננו שאין מדליקין נרות אלא למצוה והמדליק נרות במקום שיש חשמל אינו נראה שמדליק לצרכו אפשר דלהפר"ח לא נימא גם במטלטל ממקום למקום לצרכו הדליקה וצ"ע.



⁶ ובמשנה ברורה סימן תרע"ה ס"ק ו' כתב וז"ל וכתבו הפוסקים שאפילו היה ההדלקה והנחה במקום אחד בפנים או בחוץ ג"כ יש לזהר שלא לטלטל הנ"ח ממקומן עד שיושלם השיעור של הדלקה דהיינו חצי שעה, ויש מאחרונים שמקילין בזה, וכתב הפמ"ג דלכתחלה בודאי יש לזהר בזה, עכ"ל, ומבואר מהאחרונים שהרואה אומר לצרכה הדליקה הוא גם כשמטלטל נר חנוכה מבפנים למקום אחר בפנים, ותרווייהו מקום הדלקה מכל מקום הרואה אומר לצרכה הדליקה, וכמו שלדבריו השו"ע שהיו מדליקין בפנים מקום אם הוציאה לחוץ לא יצא משום הרואה אומר לצרכה הדליקה, הכי נמי המעביר נר חנוכה ממקום למקום בחוץ לא עשה ולא כלום שהרואה אומר לצרכה הדליקה.

פנינים יקרים מגדולי ישראל

בעניין הוצאה בשבת אוכלים פחות מכשיעור בכלי

והוצאה מרה"י לרה"י דרך רה"ר

מקום להקל לצורך מצייה וכש"כ ביה"ש, ולכן מי שהחשיך לו והוא בביהכ"נ או שיצא מספינה בשבת או שהחשיך במרכבת מסילת הברזל כשהוא יוצא בשבת ילך עד לביתו ולא ינפש באמצע אם יש עמו מה שאי אפשר לו להניחו במקום שאינו משומר, עכ"ל.

ובספר ארחות יושר כתב בשם אביו בעל הקהלות יעקב שכשהיה טובל במקוה בשבת היה הולך עם המים שעליו ולא עצר בהלוחו כדי שלא יטלטל המים שעליו אלא מרה"י לרה"י דרך רה"ר שאינו אסור אלא מדרבנן והוי תרי דרבנן שהרי טלטול המים שעליו אינו הוצאה כדרך המוציאין ולצורך מצוה התיר בזה.

שירי כוס של קידוש מעכבין את הפורענות

שמעתי מעשה שהיה אצל הבאבא סאלי זצ"ל שפעם אחת נסע באניה בע"ש והיתה רוח סערה והאניה חישבה להשבר והמלחים עמדו על סף יאוש ונתנו הוראה לרדת לסירות הצלה ובא המושמש של הבאבא סאלי משה הקטן ואמר לו שהספינה על סף טביעה אמר לו שימתין עד שיעשה קידוש ונתן לו מכוס של קדוש וא"ל שישפוך לים ובאותו רגע שקט הים ושללו והמלחים שראו את השמש שופך יין לים הבינו שזה מהצדיק ונכנסו להודות לצדיק ולשבח ולפאר את אלקי ישראל וכששאלוהו על הנס אמר הבאבא סאלי שקיים מאמר חז"ל שיירי מצוה מעכבים את הפורענות, ע"כ, וצ"ב איך התיר לשפוך יין של קידוש לים הרי אסור להוציא מרה"י לכרמלית והרי הים כרמלית היא.

כוחו בכרמלית לא גזרו בו רבנן

ואפשר שהשמש עדיין לא קיבל שבת ויכול היה לשפוך היין לתוך הים, ואפשר עוד שאמר לו לשפוך על דופן הספינה ומשם ירד לים וזה כוחו בכרמלית לא גזרו בו רבנן כמבואר בגמ' שבת דף ק"א ובשו"ע סימן שנה" ס"ב וז"ל בית הכסא שעל פני המים מותר על ידי מחיצה תלויה, ובלבד שתהא עשויה להתיר אבל העשויה לצניעות בית הכסא בלבד לא מהני; ואם עשה דף או קנה פחות מג' שתפול הצוואה עליו קודם שתפול למים, אין צריך מחיצות דהוה ליה כחו בכרמלית ושרי, עכ"ל.

חביבות שירי מצוה של כוס של ברכת המזון

סיפר מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כי זכור לו שבבר מצוה של אחיו ר' אליעזר ז"ל שהיתה ביום שישי השתתף הגר"ח זוננפלד זצ"ל בסעודה והוא אף נתכבד לברך על הכוס בברכת המזון ומכיון שיום שישי היה מיהרו לסיים את הסעודה ומרוב חפזו ובהילות העמיד זה ששירת את המסובים את הכוס של ברכה בתוך צלחת שעמדה על השולחן ואשר בתוכה היו עוד שיריים של מחית תפוחי אדמה בהגביהו את הכוס לברך על המזון רעדו ידיו ונשפך יין מהכוס אל הצלחת עם שירי המזון בגמר הברכות ושתיית הכוס רואה אני לתדהמת שרבי חיים מרים את הצלחת עם שירי היין המעורבים בשאריות הרסק, מקרבה אל פיו ובתנועה משונה וזריזה מערה אל פיו גם את היין שבצלחת, מכיון שנער כבן ט"ו הייתי נראה לי הדבר מוזר, לאחר שנים כשיחזרתי לעצמי את אותו מקרה וכששמעתי על נפשו האיסטניסית של רבי חיים נתחזר לי עד כמה היו המצוות חביבות עליו ומה היה פשר אותה תנועה רעבתנית כביכול שלמרות איסטניסיותו לא מאס בשיירי האוכל כשהיו טפלים ליין של שירי מצוה, וכמו שאמרו שירי מצוה מעכבין את הפורענות.

ואאמרו ר' הגאון זצ"ל היה מוחבב מאוד השיריים של כוס של ברכה ומה שהיה נשאר מהכוס על הצלחת של הכוס של ברכה היה שותהו מהצלחת והיה מחלקו לכולם באומרו שהוא סגולה מבדוקה מהגמ' שהרי אמרו שירי מצוה מעכבין את הפורענות והביא מש"כ הטור ס' רצ"ט וז"ל 'וכתב עוד רב עמרם אנו נוהגין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותין אותו ושופטין

שמעתי מהגאון ר' יעקב גרינמן שליט"א מעשה שהיה אצל מרן בעל חזון איש שהגיע אליו בשבת קדש אדם שאחותו היתה חולה מאוד עם כוס בידו ורצה שהחזון איש יתן לו יין מכוס של הקידוש של החזון איש שיהיה לה לרפואה⁷, והחזון איש חשב כמה רגעים ונתן לו יין בכוס ואמר לו שילך לביתו ולא יתעכב בדרך כלל ויתן לה לשתות, וביאר בשם אחיו הגאון הרב אי"ש שליט"א מה שנתן החזון איש היין בכוס ולא חשש להוצאה שמכשילו שהרי החזון איש חשש מאוד על העירוב הכללי שנעשה שלא כדין⁸ שהרי תנו בשבת דף צ"ג המוציא אוכלים פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי שהכלי טפילה לו, ולכן נתן לו יין פחות מכשיעור רובע רביעית הלוג בכלי שהביא מביתו והרי הצילו שלא יחזיר הכלי לביתו בלא היין שבוה הוא איסור הוצאה של כלי וכיון שהכנים בו יין פחות מכשיעור הרי הוא פטור גם על הכלי ונמצא שהצילו מאיסור הוצאה.

ובדומה לזה יעויין בגליון רבי עקיבא איגר יורה דעה סימן קפא שכתב בהא דאשה אינה מצווה בהקפת הראש אבל מצווה בלפני עיור וגם אם רוצה לגלח עצמו מצווה להפרישו ולכן אסור לגלחו, ומכל מקום כתב וז"ל ואולי י"ל דבזה ליכא איסור מדין מצוה להפרישו דאדרבה במה שהיא מגלחת אותו בזה מפרישתו דאם לא היתה מגלחת אותו היה מגלח בעצמו והיה עובר בב' לאוין דניקף ומקף וע"י שהיא מגלחת מפרישתו מלאו דמקף, עכ"ל, ומבואר דאע"פ שהיא מכשילתו מכל מקום כיון דבלא"ה היה עובר תרי איסורים חשיבי כמצילתו מן החטא.

אמנם יש לעיין בזה שהרי תנן בשבת דף צ' ע"ב המצניע לזרע ולדוגמא ולרפואה והוציא בשבת חייב בכל שהוא וא"כ בזה שהחשיבו המוציא לרפואה חייב גם בכל שהוא והרי כתב הרמב"ם בפרק י"ח משבת הכ"ב דבר שאין דרך בני אדם להצניעו אינו חייב אלא המצניעו אבל המצניעו מיהא חייב.

ועוד יש להעיר שהרי הוא הביא הכלי אל החזון איש והרי רוצה להחזירו לביתו גם בלא היין א"כ אפשר דלא נעשה הכלי טפל אל היין אלא במקום שהוציא האוכלים בכלי שאינו צריך לכלי במקום אחר אלא שצריך לאוכלים ולכן הוציא האוכלים בכלי אבל במכנים הכלי לביתו שצריך גם לכלי אפשר שאין הכלי נעשה טפל לאוכלים וחייב גם על הכלי.

ובפשוטו הרי החזון איש אמר לו שילך לביתו ולא יעצור כלל ורצה להרויח שלא יוציא אלא מרה"י לרה"י דרך רה"ר שאינו אלא מדרבנן להרשב"א וכן מסיק החזון איש לדינא בחזו"א אורח חיים סימן ס"ב ס"ק י"ט אות ה' שכתב וז"ל בדין מעביר מרה"י לרה"י דרך רה"ר שדעת תו' שבת ב' א' ד"ה "שבועות" עירובין ל"ג א' ד"ה "והא" שחייב, דעת הרשב"א שבת צ"ז א' והריטב"א עירובין שם דאינו אלא משום שבות וכן בר"מ פ"ג מה"ש הי"ח לא כתב רק מושיט מרה"י לרה"י דרך רה"ר, ונראה דהלכתא כותיהו דרבים ובתראי ניהו ושמעתא כותיהו דהיטא, עכ"ל, ונמצא שהחזון איש על ידי שמוג לו היין בכוס יכל לומר לו שלא לעצור בדרך כלל ונמצא שהצילו בהחזרת הכוס שלא יוציאנו מרשות לרשות באיסור דאורייתא אלא באיסור דרבנן.

וכן מבואר בחזו"א אורח חיים סי' ק"ג ס"ק י"ט וז"ל 'ומ"מ כשמעביר מרה"י לרה"י דרך כרמלית הוי שבות דשבות כמו שהאריך בזה במ"ב ס"ס שמ"ט דיש

⁷ יעויין בטור אורח חיים הלכות שבת סימן רסט שכתב וז"ל ורב נטרנאי כתב שמקדשין בבהכ"נ אף ע"פ שאין אוכלין שם אף על פי שאין קידוש אלא במקום סעודה אפי' הכי מקדשין בה מפני שהטעמת יין של קידוש של שבת רפואה היא ומה שטועמין כל הציבור לא שחובה היא לטעום אלא שחובה לשמוע קידוש בלבד וכיון ששמעו הציבור הקידוש יצאו ידי חובתם ואין צריכים לטעום וזה שמקדש ונותן לציבור משום רפואה ליתן על עיניהם דאמרין פסיעה נסה נוטלת אחת מוחמש מאות ממאור עיניו של אדם וכמאי מהדר ליה בקידושא דבי שמי שחילק בין דאיכא מן הציבור דלית להו יין תקינו לקדש בבהכ"נ על היין משום רפואה ע"כ, ורבנן יונה ברכות דף מ"ג כתב שאין היתנה ע"ג העיניים הרפואה, שהרי הרפואה אסורה בשבת אלא הקידוש עצמו הוא הרפואה יע"ש, ושמעתי מהגאון ר' יעקב אדלשטין זצ"ל שהיה מיעץ לתת יין של קידוש לרפואת היד מפצעים וחבורות.

⁸ יודוע שמרן הגאון ר' דבירסק היה בבני ברק ושלא קטן לביתו של החזון איש להביא הנביא לקרות בו בשבת ולא רצה החזון איש לתת הנביא לקטן להוציא מרשות לרשות.

אותו ושותהו, ושמענו מרביתנו פרקי דרבי אליעזר (פ"כ) שמוצא לעשות כן לפי ששירי מצוה מעבכין הפורענות (סוכה לח מנחות סב) ומה שישתיר מן המים מטילין על ידינו ומעבירים אותו על עינינו לחבב המצות, עכ"ל,



בגדר ברכות הראיה וברכת הרואה דנר חנוכה

לעשיתו, ומ"מ מבואר דמהני לשמוע מחבירו כדי לצאת ידי חובתו, וע"כ דגם קודם הראיה יכול לברך ברכת הרואה בנר חנוכה וא"כ ה"נ גבי ברכת הראיה על הים יכול לברך קודם שרואה.

ברכת שעשה נסים בחנוכה אינו ברכת הראיה אלא ברכה על עצמו של יום

אכן נראה דיש לחלק בין ברכת נר חנוכה לברכה על הים, דהנה בברכת הראיה הראיה היא שמחייבת את הברכה, והיינו שאחר שרואה איזה דבר שצריך לברך עליו כגון שרואה ברק וכו' או חל עליו חיוב ברכה, משא"כ ברכת הרואה בנר חנוכה אינו משום שהראיה מחייבת את הברכה, אלא הברכה היא על הניסים שעשה עימנו ד' יתברך בחנוכה, אלא דחכמים אמרו דאינו מברך ברכה זו אלא בזמן הראיה, והיינו שתיקנו שיברך ברכת שעשה נסים או בזמן ההדלקה או בזמן הראיה, אבל פשוט שאין הראיה של הנרות מחייב לברך שעשה נסים, ולפ"ז פשוט שאע"פ שעדיין לא ראה הנרות יכול לברך כיון שעומד לראות הנרות שפיר חשיב בשעת ראיה, משא"כ בברכת הראיה שראיה היא המחייבת את הברכה אינו יכול לברך אלא אחר שראה.

ולכאורה כן מוכח בדברי המאירי שבת דף כ"ג שכתב דאפי' בלא ראיית נרות כגון שנמצא במדבר ואינו רואה נרות, ג"כ חייב לברך שעשה נסים, והיינו מטעם הנ"ל שאין הברכה על מצות נר חנוכה גופה, אלא על עצם היום, ומאן דפליג על המאירי לא פליג על האי סברא וכוונתו דס"ל דהברכה על עצם ימי החנוכה, אלא דס"ל דלא תיקנו ברכה זו אלא בהדלקת הנרות, וא"כ שייך לברך ברכה זו בזמן שמדליקין אפי' שעדיין לא רואה.

ובאמת ראיתי בספר נר חנוכה (להגרי"ד ספטימוס) שהביא בשם מרן הגר"ק שליט"א דאברכת הרואה אינו יכול לצאת ידי חובתו לפני הדלקה [של אחר] אלא צריך שיראה קודם נר אחר דולק, ואז יוכל לצאת ידי"ח מאחר [שלא הדליק עדיין ועכשיו מדליק], ולפי דבריו מבואר דלא כמו שנתבאר לעיל, ולפי"ז הדרא קושית הגר"א ג' למקומה, אכן מסתימת דברי החי' אדם לכאורה מבואר דלא כדברי הגר"ק דמשמע דסגי בברכת אחר שמדליק ואי"צ שיראה נר אחר קודם.

ולזה גם תתיישב הסתירה בין ברכה על מלך או חכם לנר חנוכה, דהתם במלך הוא ברכה מברכות הראיה שהראיה מחייבת את הברכה, ולזה כאשר אינו יודע בברור מי הוא המלך או החכם חסר בהתפעלות של הראיה, ולהכי אינו יכול לברך על ראיה כזו, משא"כ בנרות חנוכה דהמחייב אינו הראיה, אלא חיוב של ברכה זו היא על עיקר היום שנעשה בו נס אלא שתקנו שזמן הברכה אינו אלא בשעת ראיית נרות חנוכה, א"כ מאי נפק"מ אינו יודע בברור מהו הנר חנוכה ומהו נר אחר, הא סוף סוף כיון שרואה נר חנוכה שפיר מברך.

והנה ברמב"ן (בתורת האדם) כתב דברכת שעשה לי נס במקום הזה הוא כמו ברכת שעשה נסים שמברכים על נרות חנוכה, עי"ש, והנה זה ודאי דאין כוונתו לומר דכשם שבברכה על הנס שמברך על המקום הזה שנעשה בו הנס כך גם בנר חנוכה, דהא בנר חנוכה הנס לא נעשה דוקא ליד הנרות, וא"כ היה מקום לומר דכוונת דבריו הוא דכשם שברכת שעשה לי נס במקום הזה הוא ברכת הראיה כך גם ברכת שעשה נסים דחנוכה הוא ברכת הראיה, וזה שלא כדבריו הנ"ל, אכן י"ל דאפשר לבאר דבריו באופן אחר דכוונתו היא דדמי זה לזה דיש ברכה שמקום הנס מחייב את ברכה, ויש ברכה שהיום בו נעשה הנס מחייב את הברכה, וא"כ לא קשה מידי.

ויש שהקשו דהמאירי סותר את עצמו, דהנה מבואר בגמ' עירובין דף מ' שברכת שהחיינו מברכין ביו"ט אפי' בשוק, ולענין חנוכה ופורים מבואר במשנ"ב סימן תרצ"ב בבה"ל ע"פ המאירי בשבת דכתב דאף מי שאין לו נרות יכול לברך שהחיינו, הרי דאפשר לברך אפי' בלא מגילה ונר, וברכתו על עצם היום של חנוכה ופורים, יעו"ש, וע"ז דבמגילה דף ד' כתב המאירי דיש שכתבו שצריך לברך שהחיינו על יו"ט של פורים, גם כשאין לו מגילה ואינו כלום.

ראיתי בכתבי הגר"א גנוחבסקי זצ"ל שהקשה סתירה בין ב' פסקים שפסק מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שנשאל הגר"ק, וכן הביאו ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל וממרן הגר"נ קרליץ בחוט שני, באחד שרואה קבוצת אנשים ויודע שאחד מהם הוא מלך שצריך לברך עליו שנתן מכבודו לבשר ודם, ואם הוא מלך ישראל צריך לברך עליו שחלק מכבודו ליראיו, האם הוא יכול לברך את הברכה הראויה בכה"ג, וכע"ז יש לדון גם בברכת ראית חכם מחכמי ישראל שיועד שאחד מהם הוא חכם ולא יודע מי הוא זה, אם יכול לברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, וכן יש לדון לענין ברכת מעברות ים סוף ומעברות הירדן שצריך לברך עליהם ברכת שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, ופסקו הפוסקים הנ"ל דאי אפשר לברך בכה"ג [והביא שם בשם ספר אפיקי מגינים דאפשר לברך], והסברא בזה הוא דבכדי לברך ברכת הראיה בעינן שידעו מהו הדבר כדי להתפעל ממנו, ולכן אם אינו יודע בדיוק מי הוא המלך או החכם וכו' אע"ג דודאי שנמצא כאן מ"מ הרי זה חסר בראיה ואין זה חשוב כרואה החכם או המלך כדי לברך עליו.

והקשה הגר"א גנוחבסקי דפסק זה סותר למה שפסק הגר"ק לענין ברכת הרואה בנר חנוכה שנשאל באחד שרואה ב' נרות ולא יודע איזה הוא הנר חנוכה ומהו השמש אי יכול לברך ברכות הראיה ע"ז, והשיב דצריך לברך, ותמה הגר"א ג' יורינו רבינו החילוק בין דין זה לחכם.

ונראה לישב לכאורה בפשיטות ע"פ מה שראיתי עוד בכתבי הגר"א דהנה הרואה ימים ונרות הרים וגבעות מברך עושה מעשה בראשית, ובראית הים הגדול מברך שעשה את הים הגדול, ונחלקו בזה מהו הים הגדול, יש שכתבו דהיינו ים האוקיינוס, וכ"כ המ"ב סימן רכ"ח ס"ק ב' בשם הרבה אחרונים, ויש שכתבו דהיינו ימה של ארץ ישראל והוא מה שאנחנו קוראין ים התיכון ומפני חשיבותו נקרא הים הגדול, וכיוון שהוא פלוגתא אין אנו מברכין על ימה של ארץ ישראל אלא עושה מעשה בראשית, ובה"ג שאל הגר"א את הגר"ק במי שעומד במקום שרואה את ב' הימים האלו בבת אחד [מקום זה נקרא מיצרי גיברלטר והוא סמוך לספרד] אי יכול לברך העושה את הים הגדול, והשיב הגר"ק דיכול, וגם בזה תימה דסותר הוא להנ"ל, שהרי כל שאינו יודע על מה הוא מברך אינו יכול לברך.

ולכאורה יש לחלק בפשיטות דבחכם ומלך כיון שהוא אינו יודע מי הוא החכם והמלך, בזה איכא חיסרון בראייתו, שלא חשוב שראה הדבר שעליו צריכים לברך, משום שחסר בהתפעלות מן הדבר שראה, משא"כ בים אוקיינוס וים התיכון, הוא יודע מהו ים אוקיינוס ומהו ים התיכון, והיינו שיועד שים התיכון הוא גדול מפני חשיבותו וים אוקיינוס גדול משום גדלו, ומה שאינו יודע אינו אלא מהו נקרא הים הגדול וא"כ אין חיסרון בראייתו ולא מידי, ולהכי בודאי דיכול לברך העושה את הים הגדול שהרי ראה שניהם ולא חסר מידי בראייתם.

האם יכול לברך ברכת הראיה קודם הראיה

והנה יש לדון אי שייך לברך ברכת הראיה קודם שרואה עובר לעשייתו, כגון שיועד בברור שעוד כמה רגעים רואה את הים, אי יכול לברך עתה ומיד לאחמ"כ יראה, כמו שמצינו לענין ברכת המצות שמברכין קודם עשייתו, וכן ברכת הנהנין מברכין לפני ההנאה, וברמב"ן נסתפק בזה, וסיים שבדאי אינו יכול לברך, ומעמא הוא משום שהראיה היא שמחייבת הברכה, ולהכי כל כמה שלא ראה לא נתחייב בברכה, וראיתי לחכם אחד שרצה להוכיח שאפשר לברך ברכות הראיה עובר לעשייתו, מהא דנחלקו הראשונים אי דין ברכת הרואה לענין נר חנוכה אי"ז אלא במי שאין מדליקין עליו בביתו, או דאף מי שמדליקין עליו בביתו נמי איכא דין ברכת הרואה, ולהכי כתב החי' אדם דמי שמדליקין עליו בביתו ילך לבית חברו שמדליק ויראה ויצא ממנו ידי חובתו בברכת הרואה, [או בנרות בית הכנסת] והנה בהנך גונו הרי מברכין את ברכת שעשה נסים קודם ההדלקה, שהרי שומע מחבירו שמברך ברכתו עובר

משום דשהיינו מברכין רק ביו"ט שנאסר מעשיית מלאכה, וחנוכה ופורים הותר בעשיית מלאכה, עיי"ש, ולכא"ו סתר משנתו.

וצ"ל [אכן אי"ז כהמשנ"ב] דודאי דהמאירי ס"ל דאין יו"ט דחנוכה ופורים מחייב ברכת שהיינו, אלא דכיון דס"ל דמברך אף בלא נר ברכת שעשה

שיחה שנשא רבינו שליט"א בסעודה שלישית בישיבת בית מדרש עליון פ' ויצא

ובסעודה שלישית בקהילת חניכי הישובות רוממה פ' תולדות תש"פ

למען תזכרו את כל מצוותי, ואמרו חז"ל אחרי לבבכם זה מינות ואחרי עיניכם זה זנות, ומבואר בקרא דיסוד שמירת כל התורה הוא על ידי שמירת הלב ממחשבת מינות ושמירת העיניים מראיית זנות, וכן כתב הגר"א על מה שאמרו חז"ל (מכות כד.) בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה, כתב הגר"א וצדיק שהצדיק עצמו במידת ההסתפקות באמונתו יחיה, ומבואר דלא סגי אמונה לחוד בלא הסתפקות במועט והוא שלא ללכת אחר תאוות לבו.

וכן לא מצינו בכל התורה שהענישה על ביטול מצוות עשה אלא על פסח ומילה שהם שני יסודות האלו של אמונה וקדושת ישראל שקרבן פסח הוא יסוד האמונה בהשגחתו יתברך על בראיו ומילה הוא יסוד לכל קדושת ישראל ופרישתם מן התענוגים, והוא הטעם שכתב בעל הטורים ששאור ודבש שהם מרמזים לשני היצרים האלו ששאור הוא מראה על גבהות הלב כאומר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה והוא כנגד מינות ודבש הוא כנגד זנות שהוא ההליכה אחר תאוות הלב, ולכן ענינים אלו אינם עולים לרצון לה' יתברך.

ומ"מ קרבן ראשית תקריבו אותם לה' והיינו דבעצרת מקריבים אפי' ממינים אלו שהם מרמזים ליצה"ר וזה משום שהתורה מהפכת את כל הרע לטוב וכמו שאמרו בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין ולכן מקריבים מהם בעצרת.

וראיתי בספר בן איש חי שהגמ' של שמות היצה"ר ס"מ ולי"ל הם תרי"א כמו הגמ' של תורה וזהו בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין.

ונראה עוד שמה שבית יעקב אש ובית יוסף להבה הוא משום שיעקב ויוסף הם עברו שנים רצופות נסיונות וזה מביא את האש ואת הלהבה שבא על גבי האש של יעקב ואינו אלא על ידי מה שהיה לו כל הנסיונות הגדולים במצרים וא"כ רוגזו של יוסף היא היתה הסיבה להיות יוסף שורף ומכלה את כל אלופי עשו.

והרי אש נוצר על ידי דבר הנכלה ונאבד ואין אור או אש שהם מביאים חמימות ואור אלא על ידי הנכלה והנאבד וזהו גם בבית יעקב אש ובית יוסף להבה אינו אלא על ידי הרבה קשיים ונסיונות שעמדו בהם בריצפות ובתדירות ולכן זכו הם שעל ידם כלה זרעו של עשו.

וכמו שכתב בשפת אמת בראשית פרשת ויגש בפסוק אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי, ולכאורה הרי רצה לעודד ולפס אותם ולמה אמר להם אשר מכרתם אותי ומזכיר להם עוונם שמכרוהו וכתב בשפת אמת שכוונתו היתה

בענין זיווג עשוי וישמעאל

ולמדנו בפרשת תולדות אחר שקיבל יעקב הברכות מאביו כתב וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביית על נשיו לו לאשה, וצ"ב מה הכתוב מלמדנו בזה שעשו הלך אל ישמעאל, והרי הכתוב אומר ויקח את מחלת בת ישמעאל אחות נביית ולא הוצרך הכתוב לומר וילך עשו אל ישמעאל, אלא שמת ישמעאל באותו זמן, ובהגר"א בספרא דענינותא פרק ד' בסופו כתב חז"ל שרצה עשו להזדווג עם ישמעאל ולהחריב את העולם סוד הקדושה סוד יעקב, ולכן וישתם עשו את יעקב כו' וילך אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל, מה עשה הקב"ה סרס את הזכר והרג את הנקבה כנ"ל וכי, והרג את הנקבה כמ"ש אחות נביית איני יודע שהיא אחות נביית מלמד שמת ישמעאל באותו פרק ע"ש במגילה סוף פ"א שתיכף באותו זמן שהלך לישא בתו מת ישמעאל וזהו הרג את הנקבה והכל לכוננה הנ"ל שלא ידונוהו זה לה, עכ"ד.

והנה ביאר הדבר בפשטות שיש בבריא שתי שרשי הרע שהם כוללים כל הרע שבבריא והם עשו וישמעאל, והוא מה שאמר הכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכמו שאמרו חז"ל אחרי לבבכם זה מינות ואחרי עיניכם זה זנות והם שני הכוחות של יצה"ר הזכר והנקבה, וכמו שידוע שהסטרא אחרא נקרא בשם ס"מ א"ל והנקבה ידיה נקראת בשם ליל"ת ובראתי יצה"ר בראתי תבלין ששני שמות אלו בגימ' תרי"א שהוא בגימ' תורה תרי"א וזה התורה תבלין כ"כ בספר בן יהודה.

וזהו מה שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לד' והיינו שני הכוחות האלו השאור והדבש במה שאין בו והוא כנגד מה שיש מינות בעולם שחושבים עצמם לבבעי כח אע"פ שאין בהם מאום רק בחסדו יתברך והדבש הוא היסוד של כל תענוגי עולם הזה והם אינם עולים לרצון לפנוי יתברך, וזהו מה שאמר אליהו לרב סלא חסידא בברכות דף כ"ט לא תרתה ולא תחטי ולא תתרי ולא תחטי וזה שני שרשי החטאים הכעס שהוא מורשע עבודה זרה והתאוה שהוא לא תתרי לא להרעות עצמו בתענוגי עולם הזה.

וזהו משיח בן יוסף המכוון כנגד של ישמעאל שהוא ככור שורו הדר לו הנאמר ביוסף ומשיח בן דוד המכוון כנגד של עשו עני ורוכב על החמור, ועיינן שם שכתב להיפך. וזהו לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו שהשור מרמז לעשו והחמור לישמעאל וזהו ויהי לי שור וחמור יוסף ויששכר כנגד עשו וישמעאל.

ובדור אחרון המלחמה הגדולה היא בישמעאל שגם הכח של ישמעאל גובר באחרית הימים שהעבירות שהיצר מסידי ומדידי את ישראל הם בתאוה, והוא סוד התגבורת ישמעאל בזמנו, וכל המתגבר על יצרו ושומר עינו מראות ברע וזכה לכל הטובות. ולכן באחרית הימים שבה ישמעאל גובר בעולם הוא מפני שכוחו הרע של התאוה והגשמיים גובר בעולם, ובה כלל ישראל נבחנים בדור אחרון ומי שיהיה לכן חיל ויצנח במלחמה מכל הצדדים יתקיים בו כלה שעיר וחוטנו ועילו לציון מושיעים.

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר שלחני ואלכה אל מקומי ולא רצי וברש"י כתב וז"ל כאשר ילדה רחל את יוסף משנולד שטנו של עשו, שנאמר (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, אש בלא להבה אינו שולט למרחוק, משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב, עכ"ל.

וכ"כ רש"י ריש פרשת וישב הביא מש"כ במדרש וז"ל דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן, הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה, היה פיקח אחד משיב לו ניצון אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו, כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה, תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולו, מה כתיב למטה (פסוק ב) אלה תולדות יעקב יוסף, דכתיב (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, ניצון יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם, עכ"ל.

ודברי רש"י נפלאים להבין שהרי מהו ענינו של הפחמי לתמוה היכן יכניס פשתנו דמסתבר שהרי אם הביא הרבה פשתן מסתבר שהכין מקום להניחם שם, וגם מהו ענינו להיכן יכניסם שעומד ותמה על כך, ועוד מהו זה שאומר הפיקח ניצון יוצא ממפוח שלך ושורף את הכל וכי זה תשובה לשאלתו לשרוף כל ממונו של הפשתני שעמל ויגע עד שהשיג כל הפשתן הזה, איזהו פקחות יש בדברים אלו.

ועוד דאינו דומה למשל שהרי יעקב אינו שואל היכן יוכל להכניס האלופים אלא רוצה לכבשם ולהתגבר עליהם וביעקב באמת הנצון שיוצא ממפוחו מכלה אותם כרגע.

ושמעתי לבאר באופן נפלא דאיירי בשותפים בחצר אחת שהפחמי תמה ופחד שהולך להכניס הפשתן בחלקו שלו וכמו שכתב רש"י הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן ודקדק שכתב נכנסו והיינו שנכנסו לחצירו ולכן פחד שכוונתו להכניס לתוך רשותו, ועל זה אומר לו הפיקח שאין לו מה לפחד שהוא לא יכניס הפשתן בחלקו משום שיפחד שהכל ישרף מנצוצות שלו, כן הוא התשובה של הקב"ה ליעקב שאיך צריך לכבוש האלופים משום שהם יפחדו לגשת אליו אם רק תהיה במצב של בית יעקב אש ובית יוסף להבה, משום שנצון אחד יוצא מפוח שלך ושורף את כולם.

ובפשטותו הוא שעל ידי כח התורה שעסקו ועמלו בה זכו להנצל מכל האלופים שהרי התורה יש בה את האור שגורמת שאין היצה"ר מתקרב למי שזכה לאורה, שהרי אמרו בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, ובמסלת ישרים כתב בפרק הו"ל והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה, ומי שיחשוב להנצל זולתה, אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימוות בחטאו.

כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו. ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו שהיא התורה, כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו אלא כשימוות בחטאו ותאבד נשמתו. הא, למה זה דומה: לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא, מבילתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי, כן הדבר הזה. כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בורא שבראו, והוא הזהירו שהרפואה לו היא התורה.

מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח וזולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדרגה אחר מדרגה והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול שאפילו הרהורי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת. אך אם הוא עוסק בתורה בראותו דרכי, ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאנה אל הדרך הטוב. והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבת'): הלאו, אותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירו למוטב. ואם יקח מה שיקח וזולתה ויחיה, עכ"ל.

בענין שני כוחות הרע של היצה"ר השאור והדבש

והנה כתב בעל הטורים כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לד' וטעמו שהיצה"ר דומה לשאור ויצה"ר מתוק לאדם כדבש עכ"ל. ונראה עוד בזה שהתורה הזהירה בפרשת ציצית ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם

לומר שכל מה שזכה למדרגתו הגבוהה הוא משום שהורידוהו למצרים ועל ידי זה לכל הגדולה הזו, וכמ"ש חז"ל אשר שברת יישר כחך, כן ניחם יוסף אותם כי זכה לכל זה על ידי המכירה, וכוונתו אשר מכרתם אותי יישר כח שמכרתם אותי למצרים עכ"ל.

בעניין ההודאה על היסורים שמביא את כל ההצלחה

כרחל וכלאה אשר בנו שתייהם את בית ישראל ובפרשיות אלו אנו למדין איך בנו שתייהם את בית ישראל ויש ללמוד איך כל אחד יכול לבנות את ביתו שלו ואת בנינו הרוחני שלו.

ברש"י בראשית פרק כט הפעם אודה שנטלתי יותר מחלקי, מעתה יש לי להודות, עכ"ל, וצריך ביאור וכי עד עתה אינה צריכה להודות.

ואיתא בברכות דף ז עמוד ב ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו לא היה אדם שהודה להקדוש ברוך הוא עד שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את ה' ע"כ, וצריך ביאור והרי אדם הראשון הודה שאמר טוב להודות לה' ונח הודה ואליעזר הודה על בשורה טובה ומה ההודאה של לאה המיוחדת שהודתה שלא קדמה אחר.

עוד יש לעיין במה שאמר הכתוב ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה וגו' וברש"י שקנאה במעשיה הטובים, וצ"ב והרי אם יש ללאה מעשים טובים מיוחדים שמחמתם זכתה לבנים הרי יכולה לעשות כמעשיה ולזכות לבנים והרי רחל אמנו אין דבר העומד בפניה מלעשותה אם הוא רצונו יתברך.

עוד צריך ביאור שרק אחר שילדה לאה את יהודה נאמר ותקנא רחל באחותה ונראה שקודם לכן אע"פ שילדה שלשה בנים לא קנאה באחותה וצריך ביאור למה לא קנאה באחותה קודם לכן.

ובחזקוני כתב שכשראתה שנטלה יותר מחלקה או קנאה בה אבל קשה למה קנאה בה רק במה שנטלה יותר מחלקה ולמה לא קנאה בה כדי שתטול היא את חלקה שלה.

והנה בשפת אמת בראשית לחנוכה כתב וז"ל ויראה לפרש כי לשון הודאה הוא על מה שהי' נראה לא טוב והאדם מודה שהוא טוב וחסד [שהרי גם על ידי חטא נק' הודאה]. והנה כ' אודה ה' בכל לבב פ' בשני יצריך א"כ נראה כי הודיה הוא אחר התיקון שהאדם גבר על היצה"ר ולא נדבק בעוה"ז אף שהי' לו כמה נסיונות. ואז מודה גם על הנסיון שהיה צר לו אז מודה עתה. כענין אודך כי עניתי שרואה למפרע שזה הי' חסד עליון. אבל הלל הוא מי שמופרש מעוה"ז.

ומשבח ע"י שרואה גבורת ה' ונפלאותיו [וזה ענין יהודה ויוסף כמוכר] ומודים מכלל דפליגי. שמה שהי' נראה שאינו חסד ועתה נתברר. שייך לשון הודאה כנ"ל. וכן בנס דחנוכה שגברו על היונים יש הלל על גוף הנס וההצלחה וגם נס הנרות שכ"ז חסד נגלה. והודאה הוא על כל הגלות יון שאחר שגברו והרוחו ע"ז נתגלה שכל הגלות הי' לטובה כדי לדחות בחי' מלכות יון לגמרי להיות תיקון הכולל לדחות ד' מלכות לברר כי לה' המלוכה כנ"ל. וזהו הלל והודאה כנ"ל, עכ"ל.

וכ"כ בשפת אמת מסכת שבת דף יג עמוד ב שם בגמ' ת"ר כו' שהיו מחבבין את הצרות ברש"י שנגאלין מהן והנס חביב עליהו כו' נראה לפרש מדעשו שמחה כשנגאלו איכא ראי' שמחבבין את הצרות דלכאורה הא יצא שכר הגאולה בהפסידו שנצטערו בשעת הצרה ומדעשו שמחה כשנגאלו ע"כ מוכח שהי' חביב להם שניהם הצרה והגאולה ממנה [ואפשר כן הוא כוונת המהרש"ל ע"ש], עכ"ל.

ושמעתי לבאר על הפסוק כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא, והרי אמרו בברכות דף נא עמוד ב' לענין כוס של ברכה, ומגביהו מן הקרקע טפח אמר רב אחא ברבי חנינא מאי קראה כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא.

וברש"י תהלים פרק קמז כוס ישועות אשא כתב וז"ל אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמן אקרא על הישועה זו, שכן אין הלוי אומר שירה אלא על היין.

אין אומרים שירה אלא על היין שמודים גם על הזמן שהיו הייסורים

שהביאו הישועה

ושמעתי מהרב הגאון ר' דוד רפפורט שליט"א שאמר דיין יוצא מעץ חלש שאינו עומד בעצמו אלא על כלונסאות וגם הוא מעוות מאוד ואינו נראה טוב, וממנו יוצא היין המשובח, ואפשר להוסיף על דבריו שהיין יוצא אחר שסחטו הענבים ותסס ארבעים יום ולא היה ראוי כלל לשתייה ואח"כ יוצא היין המשובח, ונמצא דהקלוקל הוא סיבת השבח של היין, ולכן לוקחים כוס יין ומברכים הקב"ה על הישועה ועל הצרה שקדמה להישועה.

ואמרו חז"ל בברכות דף לד עמוד ב מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, וכוונת חז"ל המשומר בענביו שלעתיד לבוא יתן הקב"ה יין מיד כשיסחטו הענבים דהיינו שיעשה מיד יין ולא נצטרך להתיישר כדי לקבל היין, שכל הנסיונות והקשיים שהאדם צריך לעבור כדי להגיע אל הטוב הוא בעולם המעשה אבל לעתיד לבוא העונג יבוא מיד בלא המתנה.

וזה מה שאמרה לאה הפעם אודה את ה' שכשזכתה יותר מחלקה הבינה שזכתה לכך בסיבת כל שנות הייסורים שנתסרה ונצטערה, וגם כל אותם התפלות שהתפללה אל ה' שיצילנה מלפול בחלקו של עשו, ועכשיו הודתה על כל הצער והעוני שהיה לה, וכל זה הבינה כשזכתה ביותר מחלקה שזהו בסיבת אותו צער ותפלה, והרי אז זכתה למלכות בית ישראל שהוא מלכות בית דוד ושלמה המלך ומלך המשיח שהוא כל העתיד של כל בית ישראל, וכל זה בסיבת ועיני לאה רכות, ולכן אמרו בגמ' שלא היה מי שהודה להקב"ה על הצער והעוני שקדם לצרה, עד שבאת לאה ואמרה הפעם אודה את ה'.

וגם רחל לא זכתה לבנים אלא על ידי שראתה שלא ילדה והיתה מצירה שלא תפול בחלקו של עשו הרשע כמש"כ רש"י על הפסוק ויזכור אלוקים את רחל וז"ל זכר לה שמסרה סימניה לאחותה, ושהיתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו שמה יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים, ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט (קרובות דר"ה שחרית) האדמון כבט שלא חלה, צבה לקחתה לו ונתבהלה, עכ"ל, ומבואר דסיבת הדבר שזכתה לבנים הוא משום שעל ידי שלא היו לה בנים יכלה לזכות למעשים טובים שזכתה להם לאה, שנצטערה שלא תפול בחלקו של עשו וגם התפללה על הדבר.

וזה אפשר כוונת הכתוב ותאמר רחל דנני אלוקים ותקרא שמו דן וברש"י דנני וחייבני וזיכני, ולכאורה צריך ביאור דהיה לה לקרוא שמו זכות או זכה שהרי מה שדנני הוא שלא נתן לה בן שהרי כתב חייבני וזיכני והיה לה לקרוא זכות או זכה על מה שנתן לה בן ולמה קראה שמו דן, ונראה שהכירה שלא זכתה לדן אלא משום שדנה הקב"ה ולא נתן לה בנים ונצטערה והתפללה ועל ידי כן זכתה לבנים ולכן קראה שמו דן לזכור סיבת הדבר שזכתה עבורו לבנים וכן מה שקראה שמו נפתלי פירש רש"י וז"ל נפתולי אלהים מנחם בן סרוק פירשו במחברת (במדבר יט טו) צמיד פתיל, חבורים, מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון (דברים לב ה) עקש ופתלתול, נתעקשתי והפצצתי פצציות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי, עכ"ל, ומבואר דהיתה צריכה שוה לאחותה בתפלה כדי לזכות לבנים.

והנה אמרו בבראשית רבה פרשת ויצא פרשה סט ד"א מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא ליעקב בית המקדש בני וחורב ובני, ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה זה בני, המד"א (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשך, ואין זה, הרי חרב כמד"א (איכה ה) על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו, כי אם בית אלהים, בני ומשוכלל לעתיד לבא, כמד"א (תהלים קמז) כי חזק בריחי שערך.

ונראה דהאין זה שהוא החורבן יצר בית משוכלל לעתיד לבוא כמו שאמר הכתוב אין זה כי אם בית אלוקים, הבית אלוקים הגיע על ידי האין זה החורבן והחשך והוא מה שאמרו שהחשך סיבת האורה.

והנה כל מה שזוכה האדם לעשות שלא כהרגלו וטבעו זוכה שהקב"ה יתן לו יותר מחלקו ואין להאדם להתייאש לעולם שהרי לאה לא היתה ראויה ליעקב ועל ידי התפלות והצער שהיה לה זכתה להעמיד רוב בית ישראל הכהנים הלויים ומלכות בית דוד ומלך המשיח.

והוא הדין כל אחד יכול לזכות ליתר מחלקו המיועד לו אבל הכל תלוי בתפלה ובמסירות נפשו להדבר.

וראה מש"כ החזון איש באגרות חלק א' קנ"ג בהיותי שבור ורצוץ כל הימים נוסף לכאבי הגוף ושבירתו כל הימים העונג היחידי לי הוא עשות רצון קוני ואין לי צער יותר מכשלוני בעוני, ע"כ, והנה כל מה שזוכה הוא על ידי שבירת הגוף וכאביו כל הימים ולכן נטל יותר מחלקו.

וכן מצינו אצל כל מי שזוכה יותר מחלקו שהיה על ידי עמל ויגיעה ולפי רוב העמל ושבירת הגוף זכו ליותר מחלקם.

בנימין הצדיק הצטער על הרצועה שלא קיבל מיהודה שהיה יכול לזכות

גם בחלק המזבח שיהיה בחלקו

ואיתא ביזמא דף יב עמוד א מה היה בחלקו של יהודה הר הבית הלשכות והעזרות ומה היה בחלקו של בנימין אולם והיכל ובית קדשי הקדשים ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בני ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבלעה בכל יום שנאמר חופץ עליו כל היום

לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזין לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן, ע"כ, ובפשוטו מבואר דבנימין זכה להיות המקדש בחלקו בגלל שבכל יום היה מצטער להיות השכינה בחלקו.

אמנם במדרש בר"ר פרשה צב ח איתא שכאשר מצאו עבדי יוסף את הגביע באמתחת בנימין צעקו עליו השבטים בדברי גנאי גנבא בר גנבתא, ובתנחומא פרשת מקץ סימוי איתא עוד והיו עומדין ומחבטין לבנימין על כתפיו ואומרו לו גנבא ברא דגנבתא ביישתנו בן אמך את כך ביישה אמך את אבינו' ובשביל אותן המכות שהכוהו בכתפיו וזכה שתשרה שכינה בין כתפיו פירוש שבית קדשי הקדשים יהיה בחלקו, וראיתי בספר באר החיים חנוכה שכתב והנה מסתברא שיהודה לא הכה אותו שהרי הוא ערב את הנער להחזירו אל אביו בשלימות ולכן לא היה יכול להכותו כי אז היה עלול להחזירו פצוע וחבול ונמצא שלא קיים את הבטחתו דמה לי קטלא כולה מה לי קטלא פלגא, ומאחר שלא לקה בנימין גם על ידי יהודה לפיכך היתה רצועה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסה בחלקו של בנימין ועליה היה בנימין הצדיק מצטער כל היום מדוע לא זכיתי שגם יהודה יפליא בי מכותיו כי אז הייתי זוכה שגם מקום המזבח יהא בחלקי וזה נרמז ב"רצועה כלשון המשנה מכות כב שהיה השליח ב"ד מכה עם רצועה את החייבים מלקות כי היה בנימין מצטער על עניו הרצועה שלא לקה בה כי אילו היה לוקה עוד היה זוכה שיהא מזבח בחלקו והדברים נשגבים כי אין האדם יודע לכמה מעלות טובות יזכה על ידי היסורים ועל ידי שיזכור ענינים אלו יהא קל בעיניו לקבל את היסורים באהבה.

וידוע מהגר"י הוטנר זצ"ל שהספיד את הגר"א קוטלר זצ"ל סיפר איך שאמר לו שהמהרי"ל דיסקין זצ"ל אמר לאחד שעשה שידוך לבתו עם בחור מתמיד גדול והתברר לו שאינו מוכשר ורצה לעזוב השידוך ואמר לו המהרי"ל דיסקין

צדקה דרך משפט

נאמר בסיום משניות תרוסות וחלה בליל שבת פ' ויצא ביישיבת בית מדרש עליון, ובסעודת שבע ברכות וסלוח מלכה שנערכה לרגל שמחת הישיבה ביישיבת בית מדרש עליון.

בסידור בית יעקב בפסוקי דזמרא לפני ויברך דוד כתב דהאר"י ז"ל אמר לתת צדקה בואתה מושל בכל, ואם כל ישראל היו נותנים צדקה בזמן שאומרים ואתה מושל בכל היה מגיע הגאולה מיד.

ולכאורה הוא פלא למה הצדקה בזמן שאומר ואתה מושל בכל כוחו גדול כל כך להביא הגאולה מיד.

ושמעתי מידידי הרה"ג ר' דוד אנפולסקי שליט"א לבאר ע"פ מה שאמרו בבבא בתרא דף י' עמוד א' תניא ר"ר אומר גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות, ע"כ.

והנה יש לדקדק שהרי אמרו שמרו משפט ועשו צדקה וא"כ צריך משפט ג"כ, ולמה אמרו גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה¹⁰.

¹⁰ והיה נראה לומר על פי מה שאמרו שאין הצדקה מתקבלת אלא אם הוא ממון שלו במשפט אבל כשאין הממון שלו אין הצדקה מתקבלת וכדאיתא בסנהדרין דף ק"ח עמוד א' אמר רבי יוחנן בא וראה כמה גדול כחה של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גור דינם עד שפשטו ידיהם בגול שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם. והביאו רש"י כי מלאה הארץ חמס לא נחתם גור דינם אלא על הגול, עכ"ל, וצ"ב אמאי החמס והגול חמור יותר מעבירות חמורות כע"ז וגילוי עריות שהם במיתה והם ביהרג ואל יעבור והגול אינו נענש עליו אפי' במלקות ולמה הוא חמור כ"כ שלא נחתם גז"ד אלא עליו. ונראה על פי מה ששמעתי לבאר מה דאיתא בהפטרות בחוקתי קורא דגר לא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעובדו ואחריתו יהיה נבל, ושמעתי מאמור"ר זללה"ה בשם הגר"ר בעננים זצ"ל שפירש הא דאיתא דבגמ' פסחים ק"ח ע"א דהקב"ה עושה דין לעשיר בעשרו לעני בשיו לאביון בביתו שלוקח ממנו ומתכפר לו עוונותיו ואתי קרא לאשמועינן דמי שעושה עושר ולא במשפט והעושר יעובדו בחצי ימיו מ"מ לא יתכפר לו עוונותיו ואחריתו יהיה נבל, כיון שלא נלקח ממנו ממון.

ולפ"ז נראה שאם לא היו גזולים זה את זה היה יכול הקב"ה לכפר להם בלקיחת ממונם אבל כיון שכל ממונם היה גזל לא היה מתכפר להם בלקיחת ממונם ולכן נחתם גז"ד על העבירות החמורות של ע"ז וגילוי עריות שזהו עיקר חטאם של דור המבול. ולהכי אמר שמרו משפט ועשו צדקה ובהו כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות שרק הצדקה תצילנה במשפט היא המביאה את הגאולה.

זצ"ל שמה שאמרו חז"ל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר הוא גם עוני בכשרונות חלושים וזוכה לעושר גדול להתברך בגדלות בתורה אין סוף, וכששמע הגר"א קוטלר דבר זה זלגו עיניו דמעות ואמר שלא זכה לעוני זה כדי שיתברך בעושר זה מחמתו.

ואע"פ שהיה לו עושר גדול מ"מ כיון שלא בא אליו מעוני הרגיש שאינו העוה"ב שלו עד כמה שלא היה מעמלו והוא רצה את העושר שבא מהעוני שקדם לו.

והנה בריש פרשת וישלח כתב רש"י שם וז"ל עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי, ולכאורה קשה מה בא לומר לעשו בזה, והרי אמר לו דברים לרצותו או שיפחד מפניו ומה נתכוון לומר לו בזה.

ושמעתי מהגאון ר' יצחק הוטנר בשבועות תש"מ בשנתו האחרונה, שסיפר שהיה שני מלמדים בלובלין ובדקו אחריהם לראות איך מלמדים התלמידים, ושמעו איך שניהם מלמדים את פרשת וישלח, והרש"י הנ"ל עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי, שהאחד לימד שאפי' שעם לבן גרתי מ"מ תרי"ג מצוות שמרתי והאחד לימד שבגלל שעם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי ושלחו להשני, ובצעירותי חשבתי שצריך לשלוח להראשון, שהוא פשוטו של מקרא יותר, אבל אחר התבוננות נראה נכון שכל הסיעתא דשמיא שהיה ליעקב היה ע"י הנסיונות שעמד בהם, וכל הצער והעמל שהיה ליעקב בבית לבן הם הביאוהו להיות בחיר האבות.



והנה בהחסידי יעבץ על המשנה בפרק ג' דאבות ר' אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן דוד אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכתב שם דכשנותן צדקה באופן שמרגיש שנותן מידו יתברך ואינו משלו זהו הצדקה המובחרת כי מידך נתנו לך וזהו משפט שעושה הצדקה בתורת משפט שחייב ולא בתורת נדבה הוא הצדקה המושלמת ובה נחא שכשאומר ואתה מושל בכל ונותן צדקה הרי הוא נותן צדקה בתורת נתינה מידו יתברך וזהו הצדקה המקרבת את הגאולה.

והנה בויברך דוד אחר שאמר ואתה מושל בכל כתוב בדברי הימים שם כי מי אני ומה עמי כי נעצור כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך, ונמצא שבהתנדבות ישראל לבנות הבית היה התנדבות בדרך של כי מידך נתנו לך ובה אפשר להשרות שכינה בישראל.

וכן כל מי שמתחסד עם חבריו בדרך משפט שמרגיש שנותן משל הקב"ה ולא משלו זהו נתינה דרך משפט והוא מביא השראת השכינה בישראל והוא הלאו של לא תהיה לו כנושה כמש"כ הרמב"ן שלא להיות מושל על הלוה ולא טטול ממנו תועלת כבוד או ממון והיינו טעמא משום שאין הממון שלך אלא כשלוחו של מקום ולכן החסד צריך ליעשות דרך משפט.

והנה בפרשת ויצא בנדר יעקב אבינו אמר אם יהיה אלוקים עמדי ושמרני ונתן לי לחם לאכול ושבתי בשלום והיה ד' לי לאלוקים והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלוקים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ובפשוטו אינו מבוא מהו נדרו ומהו הבקשה שלו להקב"ה שאם ימלא בקשתו יקיים נדרו שהרי הכל אומר ונתן לי והיה ד' לי והאבן הזאת וכל אשר תתן לי הכלב ויו החיבור והוא פלא.

ונראה דוכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך יעקב אמר להקב"ה שגם העשר אעשרנו לך גם הקב"ה יעשה לו, שהכל מאת ד' שגם מה שאנו יכולים לקיים המצוות הוא מאתו יתברך, וכמו ששמענו שהחפץ חיים היה מדבר לד' יתברך בזה הלשון הכל נתת לי חיים פרנסה ומוזונות, ונתת לי לכתוב ספר משנה ברורה, וחפץ חיים, וכל הספרים, והרבצת תורה, ומה אני נתתי לך, והח"ח הרגיש שהכל הקב"ה נתן לו, וזה מה שיעקב אבינו אמר וכל אשר תתן לי הכל אתה תעשה ובה האדם עושה צדקה דרך משפט והוא מקובל ביותר.

לפרופאט ר' יעקב צבי בן ריווא שושנה
ר' יהודה אריה בן חיה בתושח"י